

תולדות עם ישראל

לבתי ספר דתיים

חלק א

יחידה י'

יחידת לימוד אחת

הוראות לנבחן

- א. משך הבחינה: שעה וחצי.
- ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שלושה פרקים.
- פרק ראשון — בפרק זה שלושה נושאים:
- נושא I — תקופת בית שני
- נושא II — הקהילה היהודית בימי הביניים
- נושא III — החסידות
- בנושא שלמדת ענה על ארבע שאלות. — 30 נקודות
- פרק שני — ענה על שתי שאלות. — 50 נקודות (25x2)
- פרק שלישי — כתוב על ארבעה מושגים. — 20 נקודות (5x4)
- סה"כ — 100 נקודות
- ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.
- ד. הוראות מיוחדות: (1) כתוב על כריכת המחברת את נושא הבחירה שלמדת.
(2) בתשובותיך הבא עובדות, אל תסתפק בהערכות כלליות.

כתוב במחברת הבחינה בלבד, בעמודים נפרדים, כל מה שברצונך לכתוב כטיוטה (ראשי פרקים, חישובים וכדומה).
רשום "טיוטה" בראש כל עמוד טיוטה. רישום טיוטות כלשהן על דפים שמחוץ למחברת הבחינה עלול לגרום לפסילת הבחינה!

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

ב ה צ ל ח ה !

/המשך מעבר לדף/

פרק ראשון (30 נקודות)

בפרק זה שלושה נושאים. ענה על שאלות בנושא שלמדת.

נושא I — תקופת בית שני (עמ' 2-3)

נושא II — הקהילה היהודית בימי הביניים (עמ' 4-5)

נושא III — החסידות (עמ' 6-7)

ענה על השאלות בנושא שלמדת, לפי ההוראות שבן.

נושא I — תקופת בית שני

אם למדת נושא זה, ענה על ארבע שאלות: על שתי השאלות 1-2 (חובה) ועל שתיים מהשאלות 3-5.

חלק ראשון — המרד הגדול

ענה על שתי השאלות 1-2 (חובה).

1. ציין שתי פעולות שנקטה ממשלת המרד שהיו חלק מן ההכנות למרד הגדול ברומאים. (4 נקודות)

2. קרא את קטע המקור שלפניך, וענה על שני החלקים של השאלה שאחריו.

יש חוקרים הסבורים שיהודי הגליל התאפיינו ברוח מרדנית ובנטייה לאלימות ולתוקפנות. לטענתם, בגליל ההררי, המסוגר יחסית, ישבה אוכלוסייה של איכרים בני חורין ואוהבי חופש. מסורת של מרדנות ושל שמירה קנאית על חירותם הייתה להם טבע שני, והעוני והניצול ששררו בגליל עשו אותו מקום נוח להתפתחות של תנועות מרד חברתיות ולאומיות.

לדעתי, אין ספק שהיו מרידות בגליל במרוצת התקופה הרומאית, אולם אלה כשלעצמן אין בהן הוכחה לרוח מרדנית בגליל יותר מבאזורים אחרים של ארץ-ישראל בתקופה זו... התקוממויות קיצוניות ואלימות לא רווחו בגליל יותר משרווחו בירושלים, בקיסריה או ביהודה...

כאשר הגיעו הלגיונות הרומאיים לגליל הם לא נתקלו בהתנגדות רחבת היקף מצד יהודי האזור. עובדה זו אינה מוצגת במלוא משמעותה בסקירות רבות על התקופה, בעיקר בשל הצגת הדברים של יוסף בן מתתיהו בספרו "מלחמות היהודים", שם הוא טוען כי הלחימה בגליל הייתה אתגר מיוחד עבור הרומאים. העובדות, עד כמה שאפשר לבררן, שונות מתיאורו. רק בשני יישובים נתקלו הרומאים בהתנגדות של ממש, והם נאלצו להטיל עליהם מצור – בידפת ובגמלא. בשאר יישובי הגליל לא הוכיחו התושבים התנגדות של ממש – לא בגוש חלב, לא בטבריה, אף לא במגדל. צריך להביא בחשבון כי הפירוט הרב יחסית שנקט יוסף בן מתתיהו בתיאור ההתרחשויות בגליל... יצר רושם מוטעה בנוגע להיקף הפעילות המלחמתית בגליל לעומת חבלי ארץ אחרים.

(מעובד על פי א' רפפורט, יוחנן מגוש-חלב, הוצאת מרכז זלמן שזר, 2006, עמ' 44-50)

(שים לב: השאלה בעמוד הבא.)

/המשך בעמוד 3/

- על פי הקטע, הצג את שתי הדעות במחקר בנוגע לרוחם המרדנית של אנשי הגליל, וכתוב בלשונך את ההסבר שהחוקרים נותנים לכל דעה.
- ציין איזו משתי הדעות הושפעה מכתבי יוסף בן מתתיהו. הוכח את תשובתך על פי הקטע.
- על פי מה שלמדת על יוסף בן מתתיהו, הבא סיבה אפשרית לבחירתו להציג את הדברים כפי שהציג.
- (8 נקודות)

חלק שני — שאלות קצרות

- ענה על שתיים מן השאלות 3-5 (לכל שאלה — 9 נקודות).
3. "אגריפס הראשון לא היה דומה בשום דבר להורדוס המלך שלפניו".
(יוסף בן מתתיהו)
על אף דברי יוסף בן מתתיהו היו נקודות דמיון בין אגריפס להורדוס.
הצג שתי נקודות דמיון ביניהם והבדל אחד.
4. ציין שני תפקידים של הנציב הרומי ביהודה.
הצג דוגמה אחת המעידה שנציב רומי ניצל לרעה את כוחו.
5. הצג שתי תגובות מנוגדות של העם היהודי לחורבן בית המקדש.
הסבר את הרעיון שעמד בבסיס של כל תגובה.

נושא II – הקהילה היהודית בימי הביניים

אם למדת נושא זה, ענה על ארבע שאלות: על שתי השאלות 6-7 (חובה)

ועל שתיים מן השאלות 8-10.

חלק ראשון – הקהילה המקומית והמרכז העל-קהילתי

ענה על שתי השאלות 6-7 (חובה).

6. הצג את המקור המוסרי ואת המקור ההלכתי לסמכות הקהילה. (4 נקודות)

7. קרא את קטע המקור שלפניך, וענה על שלושת החלקים של השאלה שאחריו.

בסוף המאה העשירית ובראשית המאה האחת-עשרה חלה התפתחות מהירה בפריחתו של מרכז התורה במגנצא. פריחה זו התבטאה בפעילות מגוונת שנעשתה בו – פעילות שלווה ביצירה מקיפה בכתב ובפרסומה של ישיבת מגנצא בתפוצות ישראל באירופה.

גורם מובהק לאותה פריחה הוא תחושת ההכרה בערך עצמם, שלווה את הפעולות של חכמי מגנצא באותם ימים: רבנו גרשם מאור הגולה (רגמ"ה) ור' שמעון בן יצחק. תחושה זו של ערך עצמי באה לידי ביטוי ביצירתם הספרותית, בארגון הקהילות ובגיבוש סדריהן. חלק מסדרים אלה היו בניגוד לדעתם המפורשת של גאוני בבל. חכמי אשכנז ובני קהילותיהם לא ראו עצמם כפופים לתורתם ולהנהגתם של גאוני בבל או לסדרים שנהגו בקהילות אחרות באירופה. צורכיהם, שמקורם בנסיבות ההיסטוריות והחברתיות במקומם, הם שהדריכו אותם.

הכרה זו בערך עצמם אין מקורה בהתבדלות ובהסתגרות, להפך: היו קשרים הדוקים למדי בין המרכז במגנצא וקהילות ישראל באירופה הנוצרית ובין המרכז בבבל. קשרים אלה מקורם בסוחרים יהודים שהשתתפו בסחר הבין-לאומי והרבו בנסיעות בין מרכזי המסחר של אותם ימים באירופה ומחוצה לה. לעתים העידו חכמי מגנצא במפורש על זיקתם אל תורת גאוני בבל, ולעתים היא הייתה ברקע דיוניהם. העצמאות של מרכז התורה במגנצא אין פירושה ניתוק מן המקור העיקרי של התורה באותם ימים.

(מעובד על פי א' גרוסמן, חכמי אשכנז הראשונים, הוצאת מגנס, ירושלים, תשמ"א, עמ' 106)

— ההתייחסות של חכמי התורה במגנצא למרכז בבבל ביטאה עצמאות אך לא ניתוק.

הוכח משפט זה על פי הקטע.

— על פי הקטע, הצג הסבר אחד לעצמאות הרוחנית של קהילת מגנצא.

— על פי מה שלמדת על המרכז היהודי בבבל, הסבר מדוע עצמאות זו מפתיעה.

(8 נקודות)

חלק שני – שאלות קצרות

ענה על שתיים מן השאלות 8-10 (לכל שאלה – 9 נקודות).

8. "עדת ישראל בספרד עלתה עם החצרנים וגם נפלה עמהם."
(ח"ה בן ששון, פרקים בתולדות היהודים בימי הביניים, הוצאת עם עובד, תל אביב, 1969, עמ' 146)
- משפט זה מבטא את מצבם המורכב של היהודים בימי הביניים.
הסבר משפט זה על פי מה שלמדת.
9. ציין שני מאפיינים של מייסדי הקהילות היהודיות באשכנז בימי הביניים.
הסבר מה גרם להתרחבות הקהילות.
10. החכמים התנגדו שהשלטונות הנכריים ימנו את בעלי תפקידים בקהילה.
הבא הסבר אחד להתנגדות זו.
ציין באיזה תחום הייתה התערבות השליטים רצויה, והסבר מדוע.

נושא III – החסידות

אם למדת נושא זה, ענה על ארבע שאלות: על שתי השאלות 11-12 (חובה) ועל שתיים מן השאלות 13-15.

חלק ראשון – "תור הזהב" של יהודי פולין

ענה על שתי השאלות 11-12 (חובה).

11. הצג שני הישגים רוחניים של יהודי פולין במאה ה־16. (4 נקודות)

12. קרא את קטע המקור שלפניך, וענה על שני החלקים של השאלה שאחריו.

קו אופייני ליישוב היהודי בפולין מראשית קיומו הוא אופיו החלוצי, היותו שותף פעיל בפיתוח שטחים לא מיושבים והקמת ערים באזורי ספר. פעילות התיישבותית זו ציינה את דרכם ההיסטורית של היהודים באירופה בכלל, אולם היא בולטת במיוחד בקרב היהודים שישבו בשטחי פולין-ליטא בגלל אופיו המיוחד של האזור, אזור היער, הביצות והערבה, וכן בגלל היותו חשוף להתקפות של גורמים עוינים כגון אוכלוסיות נוודים של שבטים טורקיים ומונגולים.

יכולתם של יהודים להתקיים ולפעול בתנאים גאוגרפיים ופוליטיים קשים אלה קשורה לשני מאפיינים של היישוב היהודי בתחום פולין-ליטא מראשיתו: ההשתתפות בהתגוננות הצבאית ושיתוף פעולה עם האצולה שבידיה היה מרוכז תפקיד ניהול השטחים וההגנה עליהם, בייחוד שטחי ההתיישבות החדשה. באשר להתגוננות – אנו שומעים על חובת היהודים בערים השונות להשתתף בביצור החומות ובהגנתן, ואף על החובה לצאת עם נשק ביד כדי לקדם פני תוקפים או לרדוף אחריהם. אנו שומעים על יהודים שמתאמנים בנשק באזור ההתיישבות החדשה, ומשתתפים בפעולות צבאיות ובהגנת ערים בעת מרד הקוזקים. עם זה, החל במחצית השנייה של המאה ה־17 משתנים התנאים ומשתנה גם מעמדם של היהודים בפולין.

(מעובד על פי ש' אטינגר, בתוך עיונים בתולדות היהודים בעת החדשה: בין פולין לרוסיה,

בעריכת י' ברטל וי' פרנקל, הוצאת מרכז זלמן שזר, תשנ"ה, עמ' 1)

— מן הקטע אפשר להסיק כי עד אמצע המאה ה־17 היו יהודי פולין חלק מן החברה הפולנית.

הסבר מסקנה זו. בתשובתך ציין שני תחומים על פי הקטע שבהם היהודים היו חלק מן החברה הפולנית.

— אפשר לראות באירועי "המבול", שאירעו במחצית השנייה של המאה ה־17, הוכחה שהיהודים עדיין היו חלק מן החברה הפולנית, ואפשר לראות באירועי "המבול" הוכחה שהיהודים הוצאו מן החברה הפולנית.

הסבר את שני החלקים של משפט זה, על פי מה שלמדת.

חלק שני – שאלות קצרות

ענה על שתיים מן השאלות 13-15 (לכל שאלה – 9 נקודות).

13. הצג את הרעיון "ביטול האני" בחסידות.

הסבר כיצד הפסוק "אנכי עומד בין ה' וביניכם" (דברים, ה', ה') מבטא רעיון זה על פי החסידות.

14. הצג את החלק של כל אחד מן הצדדים – הצדיק והחסיד – בקשר ביניהם.

הסבר במה הקשר בין הרב ליהודי הפשוט שונה מן הקשר שבין הצדיק לחסיד.

15. הצג שניים מן הרעיונות של ר' חיים מוולוז'ין בנוגע לחשיבות של לימוד התורה.

פרק שני (50 נקודות)

ענה על שתיים מהשאלות 16-19 (לכל שאלה – 25 נקודות).

16. האנטישמיות במאה ה' 19 ובתחילת המאה ה' 20

א. הצג שני גורמים לאנטישמיות ברוסיה בסוף המאה ה' 19 ובתחילת המאה ה' 20.

הצג אירוע אנטישמי אחד ברוסיה בתקופה זו. (13 נקודות)

ב. בנספח המצורף מוצגת קריקטורה אנטישמית מעיתון אנגלי משנת 1888. בקריקטורה זו

מוצג יהודי על רקע עובדי מתפלה.

— הבא שתי דוגמאות מהקריקטורה להבדלים בין דמותו של היהודי לבין הדמויות האחרות.

— במה קריקטורה זו היא ביטוי לאנטישמיות מודרנית? הבא הסבר אחד לתשובתך

לפי מה שלמדת על האנטישמיות המודרנית.

(12 נקודות)

17. מבשרי הציונות והעלייה הראשונה

א. בחר באחד משני הרבנים: הרב קלישר או הרב אלקלעי.

ציין אירוע היסטורי אחד שהיה בתקופתו של הרב שבחרת, והסבר כיצד אירוע זה השפיע על

תפיסת הגאולה שלו. (13 נקודות)

ב. רבים מאנשי העלייה הראשונה אשר פנו להתיישבות חקלאית היו שומרי מצוות.

הצג את הדילמה שעמדה לפנייהם עם התקרב שנת השמיטה (תרמ"ט), והסבר כיצד

היתר המכירה נתן מענה לדילמה זו. (12 נקודות)

18. זרמים בתנועה הציונית ומחוצה לה

- א. הרצל ואחד-העם היו חלוקים ביניהם גם בנוגע למהות הבעיה היהודית וגם בנוגע לדרך הרצויה לפתרונה.
- הסבר את העמדה של כל אחד מן הצדדים במחלוקות האלה. (13 נקודות)
- ב. גם הטריטוריאליסטים וגם הבונדיסטים סברו שארץ-ישראל אינה יכולה לפתור את בעיית היהודים בתקופתם.
- מהו ההסבר שנתנה כל אחת מן הקבוצות לטענה זו, ומהו הפתרון שהציעה כל קבוצה? (12 נקודות)

19. העלייה השנייה

- א. "אנו התלמידים... מביעים בזה את מחאתנו העזה... נגד אלה המעיזים לפרוץ פרץ בשפה העברית בארצנו". [מתוך מכתב של סטודנטים ירושלמים להנהלת הטכניון, סיוון תרע"ג (1913)]
- כנגד מה מחו אנשי העלייה השנייה במכתב זה?
- הסבר מדוע מחאה זו נחשבה אחד האירועים החשובים בתקופת העלייה השנייה. (13 נקודות)
- ב. תל אביב הוקמה בתקופת העלייה השנייה, אך היא אינה מייצגת את הדימוי שניתן לעלייה זו. הצג שני מאפיינים שהיו ייחודיים להקמה של תל אביב, המוכיחים קביעה זו. (12 נקודות)

פרק שלישי (20 נקודות)

לפניך שבע שאלות (20-26); כל שאלה עוסקת במושג / שם.

בחר בארבע מהשאלות, וענה על שני החלקים של השאלה (לכל מושג / שם — 5 נקודות).

20. חכם באשי

- מה היו התפקידים של החכם באשי?
- באיזו תקופה בוטלה המשרה של החכם באשי?

21. קפיטולציות

- מי היו התושבים שנהנו מהקפיטולציות?
- כיצד ביטאו הקפיטולציות את החולשה של האימפריה העותמאנית?

22. משה מונטיפיורי

- ציין עובדה אחת הקשורה לתולדות חייו של משה מונטיפיורי.
- הצג פעולה אחת שעשה מונטיפיורי למען היהודים בארץ, ופעולה אחת שעשה למען היהודים בחו"ל.

23. אימפריאליזם

- ציין שתי יבשות שהיו יעד להתפשטות האימפריאליסטית.
- ציין מטרה כלכלית אחת של האימפריאליזם.

24. הסכם סייקס-פיקו

- מתי נחתם ההסכם, ועל סמך איזו הנחה הוא נחתם?
- ציין אזור שנמסר לצרפת על פי הסכם זה.

25. הוועד להקלת המשבר

- באיזו תקופה הוקם, ועל ידי מי?
- מה הייתה המטרה בהקמת הוועד, וכיצד היא באה לידי ביטוי באחת מפעולותיו?

26. הצהרת בלפור

- אל מי נשלחה הצהרת בלפור?
- הצג את עיקרי התוכן שלה.

בהצלחה!

נספח לשאלה 16 — קריקטורה

